

KİBYRA'DA BULUNAN TAŞÇI MEZARI KAİDESİ

A Tomb Base of a Stonemason from Kibyra

F. Eray DÖKÜ* – Ünal DEMİRER**

Öz: Kibyra Antik Kenti kazılarında ortaya çıkarılan bir blok üzerinde, dönemin taş ustalarının kullandığı aletlerden bir grubun betimlendiği kabartma figürler bulunmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi içinde gelenekleşen, meslek erbaplarının aletlerinin mezar kontekstleri içinde kabartmalarla belirtilmesinin Anadolu'daki nadir örneklerinden biri olan blok, kentte yaygın olarak bulunan osthok tipi tiplerinden birinin kaidesi olarak değerlendirilmektedir. Antik dönem mezar stelleri üzerinde mesleklere dair tasvirler Helenistik Dönemde oldukça az yer bulmaktadır. Roma Dönemi'nde ise, zanaatkarlar yaptıkları işle ve mezarlarında mesleklerine dair yazıtların yanı sıra kabartma tasvirlerle de anılır olmuşlardır. Anadolu'da zanaatkarlara ait mezar stelleri, Helenistik Dönem ile görülmeye başlar ve Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte sayıları artar. Literatürdeki benzerleriyle yapılan karşılaştırmalarda, kaide üzerindeki kabartmalarda betimlenen taşçı aletlerinin geniş bir coğrafyada, benzer tipolojiyle kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Mezar kabartmalarında Roma Dönemi'nde kentleşme süreçleri yanı sıra zanaatkarların ve ticaret erbaplarının zenginleşmesiyle oluşan yeni toplumsal anlayışın doğrudan tasvirlerle yansıdığı görülür. Bu dönemle birlikte zanaatkarlar kendi yaptıkları işle ön plana çıkmış ve mezar stellerine, kullandıkları aletleri bir atribü gibi tasvir ederek kendilerini tanımlamışlardır. Özellikle İmparatorluk Dönemi'nde yaygınlaşan bu tasvirlerden yola çıkılarak oluşturulan kapsamlı çalışmalar, kabartmalar üzerindeki zanaatkar aletlerinin meslek gruplarına göre sınıflanmasına imkân tanımıştır. Zanaatkarların beceri ve mesleklerini yaşamları boyunca ve hatta sonrasında da ölümsüzleş-

Abstract: This paper deals with a relief block unearthed during the excavations at Kibyra depicting a group of tools used by the stonemasons of the period. The block is an example of a rare group of reliefs traditionalised in the Roman Imperial period depicting stonework tools within the burial context in Anatolia. It is identified as a base belonging to one of the osthok types commonly found in the city. Depictions of professions on tomb stela were scarce in the Hellenistic Period; however, the craftsmen began to be commemorated with their profession and relief depictions as well as inscriptions on their tombs in the Roman period. Funerary stela of craftsmen in Anatolia emerged during the Hellenistic Period and increased with the Roman Imperial Period. Comparative analyses reveal the typological similarity between the stonework tools on the relief base and the examples from various centres across a wide geographical area. Tomb reliefs from the Roman period reflect the new social understanding stemming from urbanisation and the economic prosperity of craftsmen and traders. During this period, craftsmen highlighted their profession and identified themselves by depicting their tools as if their attributes on funerary stela. Comprehensive studies based on these depictions that became widespread, especially in the Imperial Period, allowed scholars to classify the tools on reliefs according to professional groups. These depictions immortalising craftsmen's skills and profession during their lifetime and beyond serve as crucial evidence of social and cultural continuity.

* Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, eraydoku@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9797-2580.

** Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, GMYO Mimari Restorasyon Programı, demirerunal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2988-0369.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 27.02.2024 | Kabul Tarihi: 18.04.2024 | Atf: Dökü F. E. – Demirer Ü. 2024, "Kibyra'da Bulunan Taşçı Mezarı Kaidesi". *Septem Artes* 2 (2024), 1-13.

tiren bu tasvirler, sosyal ve kültürel sürekliliğin önemli kanıtlarını oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Kibyra, Nekropolis, Kaide, Taşçı Ustası, Taşçı Aletleri.

Keywords: Kibyra, Necropolis, Base, Stonemason, Stonemason Tools.

Giriş

Kibyra Antik Kenti'nde 2019 yılı çalışmaları sırasında, Doğu Roma Dönemi Bazilikası'nın batısında, yapıdan bağımsız durmakta olan 88 x 94 cm ölçülerinde ve yüksekliği 50 cm olan kireçtaşı bir kaide tespit edilmiştir. Kaidenin ön yüzünde, altı figürden oluşan bir kabartma frizi görülür. Bu kabartmada, bir taşçı madırgası, bir külünk, üç adet taşçı keski ve bir pergel betimlenmiştir (fig. 1-3). Taşçı aletlerinin tasvir edildiği kaidenin tespit edildiği alan, Roma Dönemi'nde hem oyu mezarların hem de serbest duran lahitlerin bulunduğu bir nekropolistir¹. Dolayısıyla kaidenin bu nekropolisle bağı açıktır.

Figür 1: Taşçı Mezarı Kaidesi.

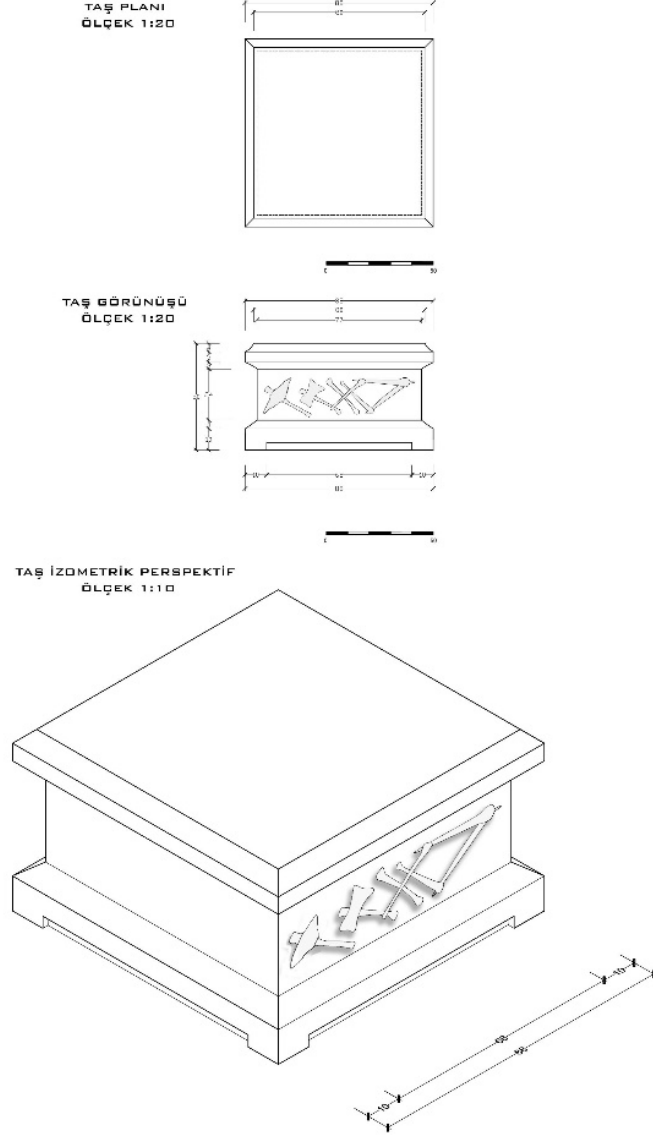
Kaidenin yüzeylerinde, ön yüzdeki kabartma figürler dışında yazıt ya da mimari bezeme gibi tarih verebilen bir iz yoktur. Bununla birlikte, alanın genel konteksti içerisinde değerlendirildiğinde, Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde yapılmış ve kullanılmış olmalıdır. Terazili ve düzgün perdahlanmış üst yüzeyi incelendiğinde, Kibyra mezar tipleri arasında dikkati çeken ve özel bir tip olan yuvarlak ya da dörtgen bir ostothek² taşıdığı düşünülebilir. Dolayısıyla mezarın althığını oluşturan kaide üzerinde taşçı ustasına ait aletlerin var olması, mezar sahibinin bir zanaatçı olduğunu anlatır. Kibyra nekropolislerinde bu tip kabartmalı kaidelere rastlanmaz; mezar stelleri ise Kibyra nekropolislerinde kullanılmamıştır. Buna karşın mezarlarla bağlantılı sunaklar oldukça fazla sayıda tespit edilmiştir³. Ancak bulunan bu mezar sunaklarında, çalışmanın konusu olan bir mesleği ya da zanaatı tanıtan tasvirler ya da yazıtlar ile karşılaşılmaz.

1 Özüdoğru 2020, 159.

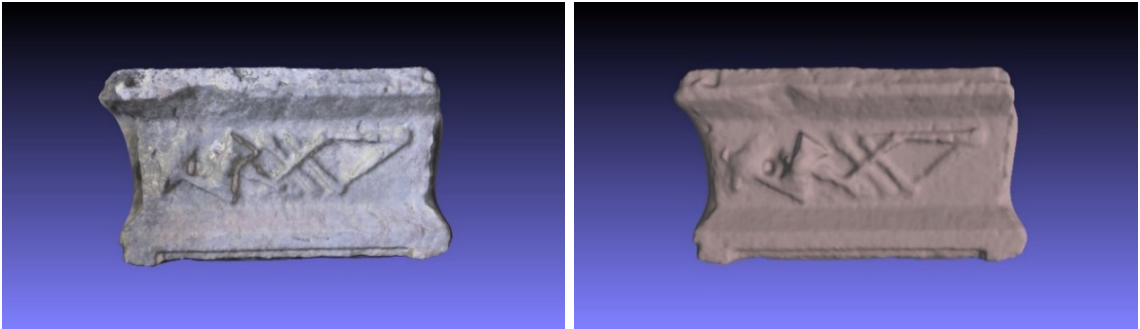
2 Özüdoğru 2020, 281-288.

3 Tarkan 2011.

Kıbrıta Bulunan Taşçı Mezarı Kaidesi

Figür 2: Taşçı Mezarı Kaidesinin Çizimi (Ş. Atmaca).

Figür 3: Kaidenin 3 Boyutlu Modeli (Ş. Kileci).

Mezarlarla bağlantılı meslek grubunu işaret eden bir diğer örnek, Kibyra kazı evi deposunda bulunan ve bir anıt mezarın önünde durduğu anlaşılan aslan ayaklı taş bank üzerinde karşımıza çıkar. Bu bankın kısa kenarında seyirciye bakan yüzünde bir yazı rulosu, diptykhon (yazıcı tableti) ile stylus (yazıcı kalemi) kabartması görülür ve mezar sahibinin mesleğini tanıtır. Ayrıca Kibyra'da mezarla bağlantılı kabartma tasvirler arasında Doğu Nekropolisinde bulunan gladyatör frizleri dikkat çeker⁴. Stadion'un hemen doğusunda yer alan bu alandaki gladyatör mezarlarının varlığı bu frizler sayesinde anlaşılır. Kibyra'da bulunan yazıtlarda, meslek grupları arasında en yoğun bahsedilenler ise doktorlardır⁵. Ayrıca Agorada dericiler loncasına ait yazıt, kentteki meslek gruplarını anlayabilmemiz için oldukça değerli bilgiler verir⁶.

Antik Çağ Taşçı Aletleri

Taşın işlenebilmesi için ocaktan çıkarılıp uygun boyut ve şekilde kesilmesi gerekir. Bu nedenle sertliği türüne göre değişen taşlarla çalışılırken genellikle sertleştirilerek çelikleştirilmiş demir aletler kullanılmıştır. Blokları taş ocağında anakayadan koparmanın veya kopmuş iri parçaların boyutlamasında kullanılan en yaygın yöntemin, taşın ocakta ağır bir çekiç/balyoz ve kama şekilli demir kazıklar⁷ veya yarıklara yerleştirildikten sonra ıslatılarak şişirilen tahta takozlar kullanılarak düzenli aralıklarla bölünmesi olduğu bilinmektedir; ancak bu, elle ve ağır bir çekiç, çoğunlukla balyoz kullanılarak yapılabilir. Ocaktan çıkarılan bloklar ise genellikle ilk kaba işçilikte ağızları düz veya sivri şekillendirilmiş “doğrudan aletler” olan çekiçlerle işlenmişlerdir.

B. S. A. Oransay, taş işleme aletlerini kesme, düzeltme ve delme olmak üzere üç grupta incelemiştir⁸. Bu genel sınıflandırmaya teknolojik gelişmelere ve aletlerin işlevlerine bağlı olarak yarma, yırtma, kırma, oyma, cilalama, taraklama, eğeleme vb. yeni işlevler eklemek de mümkündür⁹. Örneğin J. P. Adam'a göre eski çağlarda kullanılan taş işçiliği aletleri iki temel kategoriye ayrılabilir: Birinci grup balta, çekiç, kazma, balyoz, mucarta veya külünk gibi taş yüzeyine doğrudan vurarak kıymıklar oluşturan “doğrudan aletler”dir. İkinci grup ise çekiç veya tokmak gibi bir aletle arka kısımlarına vurularak, ön kısmındaki kesici veya delici uçla taştan parçalar koparan keski, siğil, murç, tarak vb. “dolaylı aletler”dir¹⁰.

Marangozluk aletleri ile duvarcılık aletlerini tanımlarken ortak aletleri birbirinden ayırmanın “bazen zor bazen imkânsız” olduğunu vurgulayan W. H. Manning, her iki meslekte de ustaların kullandığı kesikleri soyma/yontma, düzeltme ve delme/zıvana açma olmak üzere üç ana gruba ayırmaktadır¹¹. Bu tür sınıflamalar, işlevleri mimari, ahşap, heykel, resim, mozaik gibi alanlarda ortak kullanmaya uygun olan, kaliper/ pergel, gönye, iletke, çekül¹², matkap, tokmak gibi farklı aletlerle genişletilebilir.

Külünk

W. H. Manning taşı “doğrudan” işleyen taş çekiçlerini iki sivri ağızlı (külünk), iki düz ağızlı (keski) ve bir ağız sivri diğeri düz olanlar olmak üzere üç kategoriye ayırmıştır¹³. W. Gaitzch ve L. ve T. Mannoniler ise daha kapsamlı sınıflamalar yaparak, ağız formlarına göre iki ağız düz, iki ağız sivri, bir ağız düz bir ağız sivri, bir ağız düz diğeri balta, iki ağız da balta gibi değişik formları da sınıflamaya dahil etmişlerdir¹⁴. Külünk, her iki ağız da piramidal sivri uçlara sahip, ağır ve uzun saplı bir çekiçtir. Sivri uçlara sahip ağır külünkler özellikle taş blok kenarlarında, kırılmalara ve çatlaklara neden olabilirler; bu nedenle genellikle yüzeylerin ilk gönyelenmesinde perdah veya tarak öncesi çürütme işleminde ya da kaba yontu işleminde kullanılmış-

4 Berns – Ekinci 2015, 143-179.

5 Alten-Güler 2022, 61-69.

6 Corsten 2002, 63.

7 Taş yarmakta kullanılan demir kama örnekleri için bkz. Gaitzsch 2005, 85, taf. 26, KE1-KE7.

8 Oransay 2006, 117.

9 Demir el aletleri, sınıflamaları, işlevleri ile ilgili daha geniş genel bilgi için bkz. Gaitzsch 1980, 173-174.

10 Adam 1994, 32; Akçay 2008, 302.

11 Manning 1985, 21 vd., Oransay 2006, 115 vd.

12 Bulat 2010, 130, res. 14.

13 Manning 1985, 30, fig. 6.

14 Gaitzch 1980, 81, abb.9; Mannoni – Mannoni 1985, 73.

lardır. Perdahlama, şekillendirme ve bitirme için de düz ağızlı aletler kullanılmıştır. Mezar stelleri üzerinde görülen Roma İmparatorluk Dönemi benzerleri, formun farklı coğrafyalarda değişmediğini ve günümüze dek ulaştığını göstermektedir¹⁵.

Kabartmalar üzerindeki külünk betimleriyle karıştırılabilecek bir alet grubu olan *tessera* çekiçleri gerek betimlenen sahnedeki diğer figürler gerekse kesici ağızların formu dikkatli incelendiğinde külünkten ayırt edilebilir. Tessera çekiçleri de külünkler gibi bipiramidal yapılıdır ancak kesici ağızları küt darbeler vurarak tessera kesebilmek için kısa enli bıçak şeklinde tasarlanmışlardır¹⁶.

Madırğa

Yukarıda “dolaylı aletler” olarak tanımlanan ikinci grup keski, siğil, murç, tarak vb. aletlerin arka kısımlarına vurularak taşın parçalar koparmaya yarayan vurma kuvveti genellikle taşçı ustaların en yaygın el aleti, iki ucu da küt, küçük bir balyoz¹⁷ formunda, “madırğa” olarak adlandırılan demir çekiçlerdir¹⁸. Madırğaların ağırlığı kullanılan aletin büyüklüğü, kesici ağız yapısı, taşın sertliği veya kullanan ustanın kol gücüne bağlı olarak, 500-1500 gram aralığında değişebilir. Genellikle dikdörtgen prizma formu bir gövdeye sahiptirler. Kontrollü vuruşlar yapabilme ergonomisi için bazen yay şeklinde; bazen de ağız kısımları hafif bombeli üretilmişlerdir¹⁹.

Madırğa veya balyoz figürü kabartma olarak işlendiğinde, karşıdan bakıldığında iki ağızlı dülgere baltasıyla karıştırılabilir²⁰; bu durumda figürün tanımı ve hangi meslek erbabı zanaatkara ait olduğu, birlikte betimlendiği diğer aletler ile anlaşılabilir. Aynı durum, iki ağız da düz demirci çekiçleri için de geçerlidir, form olarak madırğaya benzeyen bu aletler de hem demir hem taş işçiliğinde kullanılmış olabilirler. İşlevleri ancak birlikte buldukları grupla kesin olarak tanımlanabilir²¹.

Keskiler

Keskiler kalem şeklinde, bir uçları arkasına çekiç veya tokmakla vurmaya üzere küt bırakılan, diğer uç ise taş, ahşap, deri vb. malzemeleri kesmek üzere değişik formlarda demirden üretilip kesici ağızlarına su verilerek çelikleştirilen “dolaylı aletler”dir. Taş ustası tarafından madırğa ile kullanılan en önemli işleme aleti olan keskilere gerek kabartmalar üzerinde gerekse arkeolojik kazılarda çok sayıda benzeri bulunmaktadır²².

Pergel/Kaliper

Pergel (Lat. *circinus*, Gr. τόρυος), taş, metal, deri veya ahşap ustalarınca ölçümleme, daire veya yay çizme, kopyalama, bölümlenme, boyut aktarma gibi birçok işlevi olan bir alettir. Genellikle uca doğru sivrilmiş ve vidalı bir mafsalda birleşerek ayarlanabilir açı oluşturan iki uzun koldan oluşmaktadır²³. Büyük boyutlu olanlar ahşap, küçük boyutlu olanlar ise genellikle bakır alaşım malzemeden üretilmişlerdir. Basit

15 Gummerus 1913, 108, abb. 26; 110, abb. 28; Zimmer 1982, 155, nr. 78; 158, nr. 81; 172, nr. 98.

16 Neira 2012, 104: fig. 1, 105: fig. 2.

17 Gaitzsch 1985, 191, abb. 2; Kıbrıta bulunan bir örnek için bkz. Demirel 2018, 530, kat. no. 36.

18 Kıbrıta bulunan kaide üzerindeki madırğa formuna en yakın benzer yine bir mezar altarı üzerinde, Capitol Müzesi'ndedir: Gummerus 1985, 109, abb. 27; Zimmer 1982, 169, nr. 92-93; 170, nr. 95; 172, nr. 97.

19 Gaitzsch 1980, 81, abb. 9.

20 Zimmer 1982, 163, nr. 84 üzerindeki dülgere baltası ve diğer ahşap işleme aletleri bu duruma örnektir.

21 Saalburg örneği için bkz. Pietsch 1983, 6-84, taf. VI, nr. 87.

22 Kaide üzerindeki keskilere buluntu benzerleri için bkz. Baitinger – Völling 2007, taf. 10, nr. 69-80; Gaitzsch 1980, 353, taf. 19, nr. 109; Gaitzsch 1984, 386, abb. 3; Gaitzsch 2005, 191, taf. 35, ME 3-10; Deonna 1938, 213, pl. LXXI.574; Dirlemer 2002, 151, taf. 157, nr. 2495; Arbore-Popescu 1997, 273, no. 569; Jacobi 1897, taf. XXXIV, nr. 27-29; Nothdurfter 1976, taf. XIV, 211-222; Oransay 2006, 115, şek. 16, lev. XX, G12; Petrie 1917, 21, pl. XXII, 67; Waldbaum 1983, 51, pl. 12, 150; Zimmer 1982, 170, nr. 94; 172, nr. 97; Kanytella kentinin 9. nekropolünde bir lahit üzerinde taşçı kalemlerini betimleyen kabartmalar bulunmuştur; bkz. Karaüzüm 2005, 98, lev. 62, fig. 96.

23 Kaide üzerindeki pergelin buluntu benzerleri için bkz. Manning 1985, 11-12, pl. 6, A39; Gaitzsch 2005, 222, taf. 63, X 25; Capitol örneğinde, pergel yanında ayrıca kaliper de tasvir edilmiştir: Gummerus 1913, 109, abb. 27.

bir pergel tipi olan kaliper de bir uçtan sıkıştırılabilen bir düzenele birleşerek açı oluşturan, yay şeklinde veya düz iki uzun koldan ibarettir. Özellikle kopyalama işlemlerinde kullanılan kaliper ile özgün malzeme üzerinde belirlenen üç nokta arasındaki uzaklıklar, sabitlenen uçlar ile kopyalanacak malzeme yüzeyine taşınır ve kesişen yaylar çizilir. Aktarılan yayların kesişme noktası birleşene kadar işlem tekrarlanır²⁴. Pergel özelliği ile daire veya yay çizmede de kullanılabilen kaliperlerin birincil işlevi kopyalama noktası aktarmaktır. Günümüzde de farklı metallerle endüstriyel kullanım için üretimleri devam etmektedir.

Olympia²⁵, Sarmizegetusa²⁶, Ephesos²⁷, Pompeii²⁸ ve Delos²⁹ buluntusu bakır alaşımdan üretilmiş pergeller ve mezar stelleri üzerindeki benzer betimler³⁰, kaide üzerinde betimlenmiş olan pergel/kaliper figürünün hangi tip aleti betimlediği konusunda fikir vermektedirler. W. M. F. Petrie'nin verdiği örneklerde, açılı kolların esnemesini veya açının bozulmasını engelleyen bir kilit parçası görülmektedir. Kıbrıs'ta da bakır alaşım bir benzeri bulunmuş olan³¹ bu örneklerde görülen mafsala ekli bölümün kaide üzerindeki figürde işlenmiş olup olmadığı, yüzeydeki aşırı kopma ve eksilmelerden dolayı gözlenmemektedir³². İmparatorluk dönemi başlarında kurularak Hadrian döneminde gelişmiş olan Saalburg'da bulunmuş ve demirden yapılmış bir pergel Kıbrıs'taki kaide üzerindeki betime çok benzemektedir³³.

Antik Çağda Taş İşlemciliği ve Taş Ustaları

Taş, insanoğlunun varoluşundan itibaren günlük yaşamın en önemli alanlarında kullanılmış bir malzemedir ve mimaride kullanıldığında sağlamlığı onu özel konutların, kamu binalarının ve heykellerin vazgeçilmez inşa ve bezeme hammaddesi haline getirmiştir. Yerleşik düzene geçen insanoğlunun 12.000 yıllık hikayesi içinde, toplumsal sınıfların belirlenmesi içinde taş işçilerinin/ustalarının önemli rolü olduğu ve kuşaktan kuşağa aktarımlarıyla insanlığın varoluşuna sağladıkları katkı arkeolojik kalıtlarda görülmektedir. Mezopotamya'da aklın ve bilgeliğin tanrısı Enki (Ea), tasarımları, icatları yapan ve insanlara öğreten tanrıdır³⁴ ve görkemli dinsel yapılar, korunaklı sağlam surlarla başlayan inşa eylemleri, özellikle projelerin başındaki usta/öğreticilerin isimleriyle anılan anıtsal yapılarla da kuşaklar boyunca bilgi aktarımıyla sürdürülmüştür. Hellen dünyasında da, Klasik Dönem vazo resimleri üzerinde zanaatkarlar atölyelerinde çalışır durumda tasvir edilmişlerdir³⁵. Bu tasvirlerden tanrısal olanı, zanaatçı tanrı Hephaistos'un Akhilleus'un silahlarını yaparak Thetis'e verdiği sahnedir³⁶.

Antik dünya genelinde, önemli anıtsal yapıların ustaları haricinde mimar/ustabaşı olarak tanınan zanaatkar çok azdır. Hatta büyük inşa faaliyetlerinde çalışanların önemli bir bölümünün kölelerden oluştuğu da bilinmektedir³⁷. Aynı durum Klasik Dönem'den itibaren belli başlı eserlerin yaratıcısı heykeltıraşlar için de geçerlidir; örneğin binlerce Roma Dönemi heykeli üzerinde heykeltıraş imzası bulmak çok zordur³⁸. Dolayısıyla, zanaatkarların toplumsal statülerine değer katmalarının bir sonucu olarak isimlerinin,

24 Bulat 1999, 130-131, res. 16.

25 Baitinger – Völling 2007, 47, taf. 13, 101-103.

26 Arbore-Popescu 1997, 279, no. 574.

27 Frings – Willinghöfer 2010, 276, res. 312.

28 F. dell'Orto – Varone 1994, 190, 57; Ciarallo – De Carolis 1999, 128, nr. 98-99.

29 Deonna 1938, 213, pl. LXXI.576, 579.

30 Zimmer 1982, 150, nr. 70; 169, nr. 92-93; 170, nr. 94-95; 172, nr. 98; 175, nr. 103; 176, nr. 104.

31 Demirer 2013, 119, 285, K19; Özüdoğru 2020, 400, üst ve orta.

32 Petrie 1917, 60, pl. LXXII, 213-216.

33 Jacobi 1897, taf. XXXIV, Nr.3.

34 Gezgin 2024, 153-154.

35 Gören 2022, 34-49.

36 Hermary – Jacquemin 1988, I, 631-633; Hermary – Jacquemin 1988, II, 386,397, lev. 4-40.

37 Gezgin 2024, 158; Erekhtheion kayıtlarında, inşa işlerinde çalışan 85 kişiden 19'u köledir, köleler bazı durumlarda arkhitektonun malıdır: Epstein 2010, 1, 4; Erekhtheion kayıtları incelendiğinde, 2 arkhitekton özgür vatandaş iken, 19 taş ustasının hepsinin köle olduğu görülür: Randal 1953, 201-202, tab. 1, tab. 2.

38 Örnek olarak Antalya Müzesi'ndeki yüzlerce mermer heykelden sadece birinde, Synnadalı "Kallippos olarak da tanınan" Moskhos oğlu Moskhos'un imzası vardır; Akyürek-Şahin 2021, 231-235; Mainz'de Nero döneminde yapılan Jüpiter sütunu üzerine de heykeltıraşlar "Samus et Severus Venicarii f(ili) Sculpserunt" ibaresiyle imzalarını bırakabilmişlerdir, bkz. Noelke 2008, 90.

mesleklerinin ve kullandıkları ekipmanların, ürettikleri eserlerin kalıcı eserler üzerinde yer alması, Roma İmparatorluk Dönemi'nden başlayarak önemli bir kazanım ve gelişme olarak kabul edilmelidir³⁹.

Antik dönemde *tekhne*/zanaat oldukça geniş bir kavramdır. *Tekhne* kelimesi sadece günümüzde olduğu gibi zanaat ve zanaatçıları değil, sanat ve sanatçılar yanında hekimlik gibi meslekleri de kapsayan geniş bir kavramdır⁴⁰. Ayrıca bu kavram belirli bir maharetin yapılış ve uygulanış sistematığını ve kurallarını da anlatır⁴¹. Mimari temelinde düşünüldüğünde, yapı ustalığını tanımlayan Grekçe *arkhitekton* terimi, ilk kez Herodotos tarafından MÖ 530 yılında bir su kanalının mühendisliğini tanımlarken kullanılmıştır⁴². MÖ 2. yüzyıldan itibaren de Roma literatüründe *architectus* ve *architector* olarak görülmeye başlanır⁴³. Akropolis'in yeniden inşası sırasında Parthenon'un mimari estetik sorumluluğunun bir mimar/ustaya değil de Pheidias yönetiminde bir ekibe verilmesi ve sadece kült heykelinin değil; metoplar, akroterler, frizlerin tasarımının da bir heykeltıraş tarafından yapılmış olması dönemin meslekleri tanımlama anlayışına iyi bir örnektir⁴⁴. Bazı araştırmacılar da arkhitekton teriminin günümüzde mimardan ziyade engineer/mühendisi tanımladığını da öne sürmektedirler⁴⁵. Tanınmış mimarlardan aklımıza ilk gelen Vitruvius veya Koca Sinan gibi, dönemin ustalarının sadece mimari bilgiye sahip olmayıp statik, malzeme, akustik, inşaat, peyzaj, mühendislik, heykel, bezeme, kent planlığı, iklimbilim ve daha birçok alanda donanım sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, büyük ölçekli inşa faaliyetlerinde işi planlayan ve yöneten ustaların sadece arkhitekton/mimar kalıbıyla anılmaları da yeterli olmayacaktır⁴⁶.

Taş yapıların ustalarına/başustalarına verilen ad konusuna ek olarak, taş işçileri ve taş ustalarına da kısaca değinmek gerekir: MÖ 7. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan taş işçiliği mesleğinde, taşları ocakta kesen işçilere Grekçe λιθοξόος, Latince *lapidarius* denmiştir⁴⁷.

Değerlendirme

E. Pfuhl ve H. Möbius' a göre antik dönem mezar stelleri üzerinde mesleklere dair tasvirler Hellenistik Dönem'de oldukça azdır. Buna karşın Roma Dönemi'nde zanaatkarlar, yaptıkları iş ve mezarlarında mesleklerine dair yazıtlar⁴⁸ dışında, kabartma tasvirlerle de anılır olmuşlardır. Zanaatkarların mezarlarında, zanaatlarını icra ettikleri aletlerle tanımlanmaları Anadolu' da Hellenistik Dönem ile başlar ve az sayıda örnekle temsil edilir⁴⁹. Anadolu' da zanaatkarlara ait mezar stelleri, Hellenistik Dönem ile görülmeye başlar ve Roma İmparatorluk Dönemiyle birlikte sayıları artar. Bu stellerde zanaatkarlar ya zanaatlarını icra ederken ya da zanaatlarında kullandıkları aletler ile tasvir edilirler⁵⁰.

Hellenistik Dönem'den başlayarak, Roma Dönemi ile yaygın bir hale gelen zanaatçıların mezar stellerinde kendilerini, yaptıkları işleri ve aletlerini tasvir ettirme süreçleri ekonomik ve kültürel gelişimle doğru orantılı olmalıdır. Roma Dönemi'nde, Roma merkez olmak üzere eyaletlerde, zanaatkarlara ait mezarlarda aletlerinin tasvir edildiği kabartmalar yaygınlaşmaya başlamıştır⁵¹. Kentlerin gelişimiyle artan zanaatkar

39 Assos tiyatrosunda caveanın mesleklere ayrılan bölümünde demirciler ve dericiler yanında kendilerine yer ayrılan "taş ocağı işletmecileri"nin de statülerinin önemi bulunan bir yazıttan anlaşılmaktadır; bkz. Arslan 2010, 125.

40 Gören 2022, 34-49; *Tekhne*, Prometheus'a verilmiş tanrısal bir yetenektir, bkz. Meagher 1988, 159.

41 Gören 2022, 34.

42 Finch 1964, 436.

43 Pevsner 1942, 549-562.

44 Burford 1963, 25.

45 Rae 1975, 405.

46 MS 2. yüzyıl başlarında İmparatorluğun en ünlü arkhitektonu olarak tanınan Damascuslu Apollodoros Traian Forumu ve hamamlarının "başusta"sıdır, bkz. Whitehead 2010; Architect/mimar terimi 20. yüzyıl başlarında yerleşmiş olmalıdır ki, Saalburg eserlerini değerlendirmiş olan Jacobi de kapakta kendisini "Baumeister" olarak tanımlar; Jacobi 1897.

47 Akçay 2008, 296.

48 Korykos'ta bir lahit üzerinde alet betimlenmemesine rağmen, mezar sahibinin mesleği "taş işçisi" olarak zikredilmiştir; Akçay 2008, 299.

49 Pfuhl- Möbius 1977, 74.

50 Pfuhl- Möbius 1977, 74.

51 Gummerus 1913, 63-126; Birçok mesleğin yanında, taş ustalarıyla ortak alanlarda çalışan duvar ustalarından birinin ostotheke mezarı üzerinde, çeküllu gönye ve mala betimi bulunmaktadır. Oldukça yaygın görülen bu iki figür, duvar ustalarının sembollerinin taş ustalarının sembollerinden farklı olduğunu gösteren bir örnektir; bkz. Binsfeld 2006/07, 172, abb. 1.

ihtiyacı, gelişen meslek kolları ve ticaret erken dönem aristokrat mezarlarından farklı bir ikonografiyle karşımıza çıkan mezarlar ve steller ile kendisini gösterir. Kentlerin ardı sıra depremlerle yıkıldıktan sonra imparatorların himayesiyle ve kapsamlı eklerle tekrar inşa edilmelerine⁵² ek olarak, özellikle imparatorluk döneminden itibaren ocakların ve mermer ticaretinin literatürde *ratio marmorum* olarak anılan merkezi otoritenin kontrolündeki kurumdan yönetilmesi, taş ticareti ve işçiliğinin ivme kazanmasına yol açmış olmalıdır⁵³. Aynı dönem Anadolu kentlerinde de benzer anlatılar görülür, ancak sayıları oldukça azdır.

Zanaatçılar yanında, zanaatçının kullandığı aletler antik dönem tasvirlerinde çok yoğun olmamakla birlikte özellikle mezar stellerinde görülmektedir. Aristoteles, zanaatkar ve aletleri arasındaki ilişkiyi anlatırken “*araçların zanaatkarların cansız kölesi olduklarını*” söyler⁵⁴. Bu aletler Hellenistik ve Roma Dönemi zanaatkar mezarlarının anlatıcısı da olacaklardır.

Yukarıda bahsedildiği gibi Hellenistik Dönem’de, ölen kişinin mesleğine ilişkin referans olabilecek kabartma ve yazıtlar çok nadirdir. Roma Dönemi’nde, Roma’da sıklıkla görülebilen tasvirler arasında izlenebilirler. Roma’da oldukça erken tarihlerde Cumhuriyet Dönemi içerisinde mezar taşlarında ölen kişinin faaliyet alanının ve dolayısıyla özellikle zanaatkarlığının tasvirleri görülür⁵⁵. El sanatlarından motifler içeren kabartma resimlerin ilk olarak, Cumhuriyet Dönemi sonlarında Hellen etkisinin çok güçlü olduğu başkentte değil, Güney ve Orta İtalya kentlerinde ortaya çıkması da çok önemlidir⁵⁶. Roma ve çevresinde bulunan mezar kabartmalarında sadece taşçı aletleri değil, marangozlukta ve duvar ustalığında kullanılan aletler de işlenmiştir. Böylece antik dönemde bir zanaatkarın farklı zanaat kollarında da uzmanlaştığı anlaşılır.

Buna karşın Roma İmparatorluk Dönemi’nde Anadolu’da kabartma ve yazıtlarıyla tespit edilen mesleki mezar stellerinin sayıları oldukça azdır. Anadolu’nun en önemli mermer üretim merkezlerinden olan Dokimeion (Afyon, İncehisar) ile bağlantılı iki eser önemlidir: O. Bingöl tarafından Afyon Müzesi’nde tespit edilen iki mezar steli üzerinde kabartma alet tasvirleri bulunmaktadır. Mezar stellerinin ilki İncehisar’dan getirilmiştir. Yarım işçilikli stel üzerinde ayakta duran giyimli bir erkek figürünün yanında bir külünk tasvir edilmiştir⁵⁷. İkinci örnekte ise mezar stelinde sadece bir taşçı tokmağı görülür⁵⁸. Her iki stelin sahibinin mesleği, zanaatlarında kullandıkları aletler ile tanımlanır.

Steller dışında Anadolu’da bir taş ustasının mezarı olduğunu hem konumu hem de lahit üzerinde yer alan kabartma tasvirlerle tanımlanan iki mezar Olba’da tespit edilmiştir⁵⁹. Bunlardan ilki Olba Roma İmparatorluk Dönemi mezarlık alanlarından Tırnak Tepesi mevkiinde tespit edilen lahittir. Lahit teknesinin iki kısa kenarında yer alan birer taşçı keseri tasviri varken lahdin güney kısa kenarında taşçı keserinin yanı sıra üç adet taşçı kalemi tasviri yer alır⁶⁰. Bir diğer mezar ise Tırnak Tepe mezarlık alanında bir khamosoriondur. Khamosorion kapağının kısa kenarında bir taşçı keseri kabartması yer alır⁶¹. Taşçı aletleri olan keski ve madırğa heykeltraşlar tarafından da kullanılmaktadır⁶². Ephesos’da bir lahit kaidesi üzerinde mermer atölyesi tasviri görülür. Tasvirler atölyedeki dört farklı işi betimler ve ustalar burada madırğa ve keskiyi kullanmaktadır⁶³.

İnsanın varoluşundan beri süregelen barınma, beslenme, savunma vb. gibi yaşamı idame ettiren eylemlerde, eylemin getirdiği gerekliliklerle kullanılan aletlerin çeşitliliği, aynı eylemlerin günümüzde de-

52 Kibyradaki bu inşa faaliyetleri sırasında Agora’da mimar/usta eliyle hazırlanmış bir postament şablonu örneği için bkz. Demirer – Baytak, 2019, 487-496.

53 Albustanlıoğlu 2011, 1,7; MS 1. yüzyıldan itibaren, kentsel gelişme ve genişlemeye paralel olarak artan talebi karşılamak için yerleşim yerleri yakınlarında yeni ocaklar açılmaya başlanmış ve taşçılık bir iş kolu olarak yaygınlaşmıştır; bkz. Margot 2012, 61.

54 Aristoteles, 7, 1241b.

55 Gummerus 1913, 67.

56 Gummerus 1913, 68.

57 Bingöl 2012, res. 160.

58 Bingöl 2012, 160, 165.

59 Akçay 2008, 291-317.

60 Akçay 2008, 302, fig.16-18.

61 Akçay 2008, fig. 19, 20.

62 Bulat 2003, 67-79.

63 Smith 2008, 108, fig. 5a-b.

vam eden şekil ve çeşitliliği içinde de izlenebilir. Yani devamlılık gösteren teknik konularda aletler çağın getirdiği piroteknolojik veya kimyasal yeniliklerle geliştirilmeleri dışında şekilsel ve işlevsel olarak büyük değişiklikler göstermediği için, örneğin günümüz zanaatkarlarının kullandığı aletlerle, benzerleri somut olarak ele geçmemiş dahi olsa, antik dönem benzerleri ile karşılaştırmalar yapılabilir. Günümüzde taş mimaride kullanılan el aletlerinin çoğu antik çağ öncüllerinin devamıdır; madırğa, gönye, mastar, keski, külünk veya pergel gibi aletlerde üretim, malzeme kalitesi veya küçük tasarım/ergonomi detayları dışında bir form değişikliğine gerek duyulmadan sürmektedir. En eski yapı malzemesi olarak doğanın insana sunduğu ahşap veya taşın özellikleri değişmediği için, işleme tekniklerinde de süreklilik söz konusudur.

Arkeolojik buluntular içinde, günlük yaşamın uğraşları ile ilgili önemli el aletlerinden oluşan özellikle demir buluntular, genellikle buluntu konumu ve durumuna göre değişkenlik gösteren yoğun bir korozyon tabakasıyla kaplı olarak ve diğer malzeme gruplarına görece az sayıda ele geçmektedirler. Bakır alaşım aletlerinde ise alaşım yapısından kaynaklanan nispeten daha iyi bir korunmuşluk gözlenir. Dolayısıyla, antik dönem zanaatkarlarının kullandıkları aletlerle ilgili sınıflamalar ve tanımlamalar yapılmasında, ele geçen buluntulardan sonra en önemli veriler, vazo resimleri ve taş üzerine işlenmiş kabartmalardan elde edilir.

Yukarıda anlatılan mezarlara ait kabartmalarda, Roma Dönemi'nde kentleşme süreçleri yanında zanaatkarların ve ticaret erbaplarının zenginleşmesiyle oluşan yeni toplumsal anlayışın doğrudan mezar tasvirlerine yansıdığı görülür. Bu dönemle birlikte zanaatkarlar kendi yaptıkları işle ön plana çıkmış ve mezar stellerine, kullandıkları aletleri bir atribüt gibi tasvir ederek kendilerini tanımlamışlardır. G. Zimmer, özellikle İmparatorluk Dönemi'nde yaygınlaşan bu tasvirlerden yola çıkarak oluşturduğu kapsamlı çalışmasında, kabartmalar üzerindeki zanaatkar aletlerini meslek gruplarına göre sıralamıştır; bu sınıflamalar içinde yapı ve taş ustalarına ait betimlemeler önemli yer tutar⁶⁴. G. Zimmer'in çalışmasının ardından ivme kazanarak devam eden 40 yıllık arkeolojik araştırmalarda konuyla ilgili tekil örnekler bulunmaya devam etmiştir⁶⁵. Kibyra buluntusu kaide üzerindeki alet betimleri, oldukça sağlam korunagelmış bir örnektir ve bir taş ustası/arkhitekton/mimarın yaşam özetini basit tasvirlerle günümüze ulaştırarak antik çağ yaşamıyla ilgili bilgilerimize yeni katkılar sağlamaktadır.

Son olarak, toplumları oluşturan katmanlar içinde, meslek gruplarının varlıklarını deklare etmelerinin yollarından biri olan sanatın, zanaatkarların kendilerini yaşamda ve sonrasında ifade etme aracı olduğunu da idrak etmek gereklidir. Bu anlayışla bakıldığında, antikçağdan beri kendilerini ifade etmeye çalışan zanaatçılar arasında taş ustalarının kendi mezarları üzerinde, bir ömür harcaayıp, gururla veda ettikleri mesleklerini betimlemeye devam etmeleri⁶⁶, günlük yaşamın pek çok alanında olduğu gibi, geleneklerin zamandan münezzeh sürekliliğini göstermesi açısından da önemlidir.

64 Zimmer 1982, 143 vd.

65 Olbada bulunan iki lahit üzerinde de farklı tipolojide taşçı keserleri yanında keskiler betimlenmiştir; Akçay 2008, 302, fig. 17-18; 304, fig. 20.

66 Roberts 1978, 106-111.

KAYNAKÇA

- Adam 1994 J. P. Adam, *Roman Building Material&Techniques*, Indiana, 1994.
- Akçay 2008 T. Akçay, Olba'daki Taş Ustası Mezarları Işığında Yerel Taş İşçiliği, *OLBA* 16, 2008, 121-132.
- Akyürek-Şahin 2021 N. E. Akyürek-Şahin, "Der Bildhauer „Moschos Kallippos" aus Synnada Ein kleines Corrigendum zum Künstlerlexikon der Antike", *GEPHYRA* 21, 231-235, 2021.
- Albustanlıoğlu 2011 T. Albustanlıoğlu, *Roma İmparatorluk Döneminde Mermer Ocakları Organizasyonu*, Ankara, 2011.
- Alten-Güler 2022 E. Alten-Güler, "Kibyradan İki Yeni Hekim Onurlandırma Yazıtı", *Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi*, eds. H. Kılıç – E. Sayın, İstanbul 2022, 61- 69.
- Arbore-Popescu 1997 G. Arbore-Popescu, *I Daci, 26 Marzo-29 Giugno, Palazzo Strozzi*, Firenze, 1997.
- Arslan 2010 N. Arslan, "Troas Bölgesi'ndeki Taşın Hayat Verdiği Kent Assos", *Colloquium Anatolicum* 9, 2010,113-139.
- Baitinger – Völling 2007 H. Baitinger – T. Völling, *Werkzeug und Gerät von Olympia*, Olympische Forschungen, Band 32, Berlin, 2007.
- Berns – Ekinci 2015 C. Berns – H. A. Ekinci "Gladiatorial games in the Greek East: a complex of reliefs from Cibyra", *Anatolian Studies* 65, 2015, 143-179.
- Bingöl 2012 O. Bingöl, *Bu Koca Taşları Nasıl İşlediler, Nasıl Kaldırdılar*, İstanbul, 2012.
- Binsfeld 2006/07 A. Binsfeld, "Arbeit, Status, Repräsentation: Sklaven und Freigelassene in Inschriften und Grabdenkmälern des Treverergebietes", *Trierer Zeitschrift* 69/70, 2006/07, 167-176.
- Bulat 1999 M. Bulat, "Antik Çağ Taş Yontu Sanatında Ölçüm ve Kopyalama Yöntemleri", *Sanat Dergisi* 1, 1999, 121-132.
- Bulat 2003 M. Bulat, "Aprodisias Heykeltraşlık Okulu ve Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bitirilmemiş Europa Heykeli", *Sanat Dergisi* 3, 2003, 67-76.
- Burford 1963 A. Burford, "The Builders of the Parthenon", *Greece & Rome*, vol. 10, Supplement: Parthenos and Parthenon, 1963, 23-35.
- Ciarallo – De Carolis 1999 A. Ciarallo – E. De Carolis, *Pompeii, Life in a Roman Town, Museo Archeologico Nazionale di Napoli, March 27-July 18, 1999*, eds. A. Ciarallo – E. De Carolis, 1999.
- Corsten 2002 T. Corsten, *Die Inschriften von Kibyra*, Teil I, Bonn, 2002.
- Demirer 2013 Ü. Demirer, *Kibyra Metal Buluntuları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2013.
- Demirer 2018 Ü. Demirer, "Kibyra Nekropollerinde Adak Olarak Sunulmuş Instrumenta Domestica Metaller", *Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu* 4, 2018, 507-533.
- Demirer – Baytak 2019 Ü. Demirer – İ. Baytak, "An Incised Template of an Architectural Postament from Kibyra", *Cedrus* 7, 2019, 487-496.
- Dirlmeier 2002 I. K. Dirlmeier, *Kleinfunde aus dem Athena Itonia - Heiligtum bei Philia (Thessalien)*, Mainz, 2002.
- Deonna 1938 W. Deonna, *Le Mobilier Delién, Exploration Archéologique de Délos*, Paris, 1938.

- Epstein 2010 S. Epstein, "Attic Public Construction: Who Were The Builders?," *Ancient Society* 40, 2010, 1-14.
- F. dell'Orto – Varone 1994 L. F. dell'Orto – A. Varone, *Pompeji Wiederentdeckt, Antikenmuseum Basel und Sammlung Ludwig, 19. März-26. Juni 1994*, Rom, 1994.
- Finch 1964 J. K. Finch, "Civil Engineering through the Ages by Charles J. Merdinger," *Technology and Culture*, vol. 5, no. 3, 1964, 435-438.
- Frings – Willinghöfer 2010 J. Frings – H. Willinghöfer, *Byzanz Pracht und Alltag, 26. Februar bis 13. Juni*, Bonn, 2010.
- Gaitzsch 1980 W. Gaitzsch, *Eiserne Römische Werkzeuge*, BAR 78 (i), London, 1980.
- Gaitzsch 1984 W. Gaitzsch, "Ergologische Bemerkungen zum Hortfund im Königsfort und zu Verwandten Römischen Metalldepots," *Bonner Jahrbücher* 184, 1984, 379-400.
- Gaitzsch 1985 W. Gaitzsch, "Werkzeuge und Geräte in der römischen Kaiserzeit," *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, eds. H. Temporini – W. Haase, Berlin, 1985, 170-193.
- Gaitzsch 2005 W. Gaitzsch, *Eisenfunde aus Pergamon: Geräte, Werkzeuge und Waffen*, Pergamenische Forschungen 14, Berlin, 2005.
- Gezgin 2024 İ. Gezgin, *Ötekilerin Arkeolojisi: Uygarlığın Görmediği İnsanların Öyküsü*, İstanbul, 2024.
- Gören 2022 E. Gören, "Antik Yunanda Zanaat ve Zanaatkâr Olarak İnsan," *Alet İşler: Dünya Tümünden Değişir*, ed. A. Kuruçay, İstanbul, 2022, 34-49.
- Gummerus 1913 H. Gummerus, "Darstellungen aus dem Handwerk auf römischen Grab und Votivsteinen in Italien," *Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts Mit dem Beiblatt Archäologischer Anzeiger* 28, 1913, 63-126.
- Hermay – Jacquemin 1988 A. Hermay – A. Jacquemin, "Hephaistos," *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* 4, 1988, 627-654.
- Jacobi 1897 L. Jacobi, *Das Römercastell Saalburg*, Homburg vor der Höhe, 1897.
- Karaüzüm 2005 G. Karaüzüm, *Doğu Dağlık Kilikia (Olba) Bölgesi Lahitleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin, 2005.
- Manning 1985 W. H. Manning, *Catalogue of the Romano-British Iron Tool Fittings and Weapons in the British Museum*, London, 1985.
- Mannoni – Mannoni 1985 T. Mannoni – L. Mannoni, Marble, *The History of a Culture*, New York, 1985.
- Margot 2012 K. Margot, "Das römische Handwerk," *Archäologie in Deutschland, Sonderheft: Römisches Handwerk*, 2012, 50-97.
- Meagher 1988 R. Meagher, "Techné," *Perspecta* 24, 1988, 158-164.
- Neira 2012 L. Neira, "Unique Representation of a Mosaics Craftsman in a Roman Pavement from the Ancient Province Syria," *Journal of Mosaic Research* 5, 2012, 103-113.
- Nothdurfter 1976 J. Northdufter, *Die Eisenfunde von Sanzano in Nonsberg*, Römisch Germanische Forschungen, Band 38, 1979.
- Noelke 2008 P. Noelke, "Bildhauerwerkstätten im römischen Germanien," *Bonner Jahrbücher*, 206, 2008, 87-144.
- Oransay 2006 B. S. A. Oransay, *Arykanda Antik Kentinde 1971-2002 Kazı Sezonları Ele geçen Madeni Buluntular ve Madencilik Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2006.

- Özüdoğru 2020 Ş. Özüdoğru, *Kibyra*, İstanbul, 2020.
- Pevsner 1942 N. Pevsner, “The Term ‘Architect’ in the Middle Ages,” *Speculum* 17/4, 1942, 549-562.
- Petrie 1917 W. M. F. Petrie, *Tools and Weapons*, London, 1917.
- Pfuhl – Möbius 1977 E. Pfuhl – H. Möbius, *Die Ostgriechischen Grabreliefs I*, Mainz am Rhein 1977.
- Pfuhl – Möbius 1979 E. Pfuhl – H. Möbius, *Die Ostgriechischen Grabreliefs II*, Mainz am Rhein, 1979.
- Pietsch 1983 M. Pietsch, “Die Römischen Eisenwerkzeug von Saalburg, Feldberg und Zugmantel”, *Saalburg Jahrbuch* 39, 1983, 6-84.
- Randal 1953 R. H. Randal Jr., “The Erechtheum Workmen”, *American Journal of Archaeology* 57/3, 1953, 199-210.
- Rae 1975 J. B. Rae, “Engineers are People”, *Technology and Culture* 16/3, 1975, 404-418.
- Roberts 1978 W. E. Roberts, “Tools on Tombstones”, *Pioneer America* 10/1, 1978, 106-111.
- Smith 2008 R.R.R. Smith, *Aphrodisias’tan Roma Portreleri*, eds. R.R.R. Smith – J. Lenaghan, İstanbul, 2008.
- Tarkan 2011 D. Tarkan, *Kibyra Kabartmalı Sunakları: Tıp, Biçem ve Atölye*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2011.
- Waldbaum 1983 J. C. Waldbaum, *Metalwork from Sardis: The finds through 1974*, Massachusetts, 1983.
- Whitehead 2010 D. Whitehead, *Apollodorus Mechanicus: Siege-matters (Poliorketiká)*, *Historia* 215, Wiesbaden, 2010.
- Zimmer 1982 G. Zimmer, *Römische Berufsdarstellungen*, Berlin, 1982.

SUMMARY

This paper deals with a relief block unearthed during the excavations at Kibyra depicting a group of tools used by the stonemasons of the period. The block is an example of a rare group of reliefs traditionalised in the Roman Imperial period depicting stonework tools within the burial context in Anatolia. It is identified as a base belonging to one of the ostothek types commonly found in the city. Depictions of professions on tomb stelae were scarce in the Hellenistic Period; however, the craftsmen began to be commemorated with their profession and relief depictions as well as inscriptions on their tombs in the Roman period. Funerary stelae of craftsmen in Anatolia emerged during the Hellenistic Period and increased with the Roman Imperial Period. These stelae depict craftsmen either practicing their craft or showcasing the tools essential to their professions. The information that material evidence provided on this subject is limited since they are relatively scarce in archaeological contexts. The reason lies in the nature, condition, and find spot of these materials. Iron artefacts, essential hand tools related to daily life, are generally found covered with a dense layer of corrosion. On the other hand, tools made of copper alloy have relatively been better preserved due to the nature of the alloy. Therefore, the vase paintings and reliefs form the most crucial evidence, following the material evidence to classify and describe the tools used by ancient craftsmen.

Tomb reliefs from the Roman period reflect the new social understanding stemming from urbanisation and the economic prosperity of craftsmen and traders. During this period, craftsmen highlighted their profession and identified themselves by depicting their tools as if their attributes on funerary stelae. Comprehensive studies based on these depictions that became widespread, especially in the Imperial Period, allowed scholars to classify the tools on reliefs according to professional groups; among these groups, depictions related to builders and stonemasons hold particular significance. Gaining momentum after G. Zimmer's study, four decades of archaeological research have continued to find unique examples related to the subject. The tool depictions on the base from Kibyra serve as a well-preserved example and contribute new insights into life in antiquity by encapsulating the essence of a stonemason/architect/engineer's life to the present through simple designs.

Art, as a means of expression for occupational groups within societal strata, allows craftsmen to assert their existence in life and beyond. It is noteworthy that stonemasons among the craftsmen endeavouring to express themselves since antiquity continued to depict their lifelong professions with pride on their graves. This continuity of traditions, evident in various aspects of daily life, underscores the timeless essence of traditions among craftsmen.